

Wstęp

W korporacjach takich jak spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, zrzeszających wiele podmiotów o odmiennych, często sprzecznych interesach, mogą pojawić się różnice zdań lub poważniejsze rozbieżności, u podłoża których leżą sprawy związane z funkcjonowaniem spółki. Niejednokrotnie przybierają one postać sytuacji konfliktowych, które utrudniają, a nawet uniemożliwiają dalszą współpracę zmierzającą do osiągnięcia wspólnego celu, uzasadnionego interesem spółki.

Nie ulega wątpliwości, że jedynym środkiem uzdrowienia stosunków pomiędzy wspólnikami nie powinna być możliwość rozwiązania spółki. Korporacyjny charakter osoby prawnej, jaką jest spółka z o.o., wymaga ustanowienia szczególnych mechanizmów chroniących jej byt prawny. Na ogół wystarczającym środkiem dla przywrócenia sprawnego funkcjonowania spółki jest możliwość wykluczenia z niej wspólnika, którego zachowanie w sposób negatywny wpływa na jej działalność. Jednakże nawet „konfliktowemu” wspólnikowi powinna przysługiwać ochrona praw w spółce. Wymagające zadanie pogodzenia ochrony bytu prawnego spółki z ochroną praw wykluczonego wspólnika, postawione zostało przed instytucją wyłączenia wspólnika ze spółki z ograniczoną odpowiedzialnością.

Wyłączenie wspólnika uregulowane zostało w art. 266–269 KSH. Jest to środek prawny charakterystyczny dla spółki z o.o. Analogiczna regulacja nie występuje w przepisach o spółce akcyjnej. Ma ona również odmienny charakter od instytucji wyłączenia wspólnika ze spółki osobowej.

W świetle przepisów Kodeksu spółek handlowych wyłączenie wspólnika ze spółki z o.o. polega na przymusowym pozbawieniu wspólnika członkostwa w spółce (jako organizacji) z ważnych przyczyn, leżących po jego stronie (art. 266 § 1 KSH). Wyłączenie wspólnika ma służyć „uzdrowieniu” sytuacji w spółce, gdy powstałe w niej trudności nie dotyczą wszystkich wspólników, a jedynie jednego lub kilku z nich. Jej specyficzny charakter wyraża się w tym, że odnosi się ona wyłącznie do wspólnika jako podmiotu stosunku spółki i nie jest następstwem czynności polegającej na rozporządzeniu udziałami. Na skutek prawomocnego orzeczenia sądowego o wyłączeniu, wspólnik zostaje usunięty ze struktury organizacyjnej spółki oraz traci wszystkie należące do niego udziały na rzecz pozostałych wspólników lub osób trzecich (art. 266 § 3 KSH).

Prawo do żądania wyłączenia wspólnika zaliczane jest do elementów osobowych spółki z o.o. Jego głównym celem jest regulacja stosunków osobowych pomiędzy udziałowcami. Uwzględnienie kapitałowego charakteru spółki z o.o. znalazło jednak wyraz w zastosowaniu podstawy kapitałowej przy określeniu legitymacji procesowej wspól-

ników wnoszących powództwo o wyłączenie wspólnika. Ich udziały muszą stanowić więcej niż połowę kapitału zakładowego (art. 266 § 1 i 2 KSH).

Opracowanie monograficzne instytucji wyłączenia wspólnika ze spółki z ograniczoną odpowiedzialnością jest uzasadnione z kilku istotnych powodów.

Po pierwsze, przewidziana w Kodeksie spółek handlowych regulacja wyłączenia wspólnika jest dość ogólna. Nie rozstrzyga wielu szczegółowych kwestii, które mogą powstać w związku ze stosowaniem przepisów prawa w konkretnych stanach faktycznych. Stwarza to szerokie pole do rozstrzygania licznych problemów jurystycznych nie tylko przez sądy rozpoznające indywidualne sprawy, lecz także doktrynę prawa, której zadaniem jest omawianie tych zagadnień w szerszym kontekście normatywnym. Należy również rozważyć ewentualne uszczegółowienie obowiązującej regulacji.

Po drugie, omawianej instytucji warto dokładniej przyjrzeć się z punktu widzenia praktyki stosowania prawa, a w szczególności w kontekście najnowszego orzecznictwa sądowego. Zainicjowany w 2012 r. proces publikowania w internecie orzeczeń sądów apelacyjnych, wypełnił dotychczasową poważną lukę w zakresie wiedzy o sądowej praktyce stosowania przepisów o wyłączeniu wspólnika. Udostępnione zostały nowe orzeczenia, które wymagają omówienia i komentarza.

Po trzecie, spółka z o.o. jest najczęściej wykorzystywaną w obrocie gospodarczym formą spółki handlowej. Szczegółowe omówienie konstrukcji wyłączenia wspólnika z tej spółki, z uwzględnieniem problemów związanych z jej stosowaniem w obrocie gospodarczym, ma istotne znaczenie praktyczne.

Po czwarte, w piśmiennictwie prawniczym instytucja wyłączenia wspólnika ze spółki z ograniczoną odpowiedzialnością nie doczekała się dotychczas opracowania monograficznego. Pomimo występowania wartościowych publikacji, w ramach których omówiony został ten środek prawny (zob. np. *K. Kopaczynska-Pieczniak*, Ustanie członkostwa w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością, Warszawa 2002; *Z. Roszewski*, Zmiany podmiotowe w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością, Warszawa 2000), odczuwalny jest brak szczegółowego jego opracowania. Tym bardziej, że większość poglądów na jej temat zostało wypracowanych na gruncie Kodeksu handlowego z 1934 r.¹. Tymczasem stosunki gospodarcze i korporacyjne na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat uległy istotnym zmianom.

Zasadniczym celem niniejszej monografii jest omówienie charakteru prawnego instytucji wyłączenia wspólnika ze spółki z ograniczoną odpowiedzialnością ze szczególnym uwzględnieniem praktyki jej stosowania w orzecznictwie sądowym. Wstępne ustalenia badawcze umożliwiły sformułowanie tezy, że wyłączenie wspólnika jest szczególnym środkiem prawnym, pozwalającym na sanację stosunków w spółce, w sytuacji gdy nieprawidłowości w jej funkcjonowaniu wywołane zostały przyczynami leżącymi po stronie jednego bądź kilku wspólników. Instytucja ta zapewnia ochronę bytu prawnego spółki z o.o. jako organizacji oraz interesów wspólników większościowych, przy jed-

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.6.1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 502 ze zm.).

noczesnym poszanowaniu praw wyłączanego wspólnika. Sama zaś jej konstrukcja normatywna została prawidłowo wkomponowana w osobowo-kapitałowy charakter spółki z o.o. Zastrzeżenia może jednak budzić efektywność omawianej instytucji. Orientacyjny czas trwania postępowania o wyłączenie wspólnika, liczony od dnia wniesienia pozwu do dnia wydania prawomocnego wyroku wyłączającego wspólnika, może wynosić nawet około dwóch lat². Rozważenia wymaga, czy przyczyną tego stanu rzeczy jest obowiązująca regulacja Kodeksu spółek handlowych.

W monografii zastosowano przede wszystkim metodę formalno-dogmatyczną. Analizie i wykładni zostały poddane źródła prawa regulujące instytucję wyłączenia wspólnika, w szczególności stanowiące jej trzon art. 266–269 KSH.

Rozważania normatywne zostały przeprowadzone na tle dorobku polskiej literatury prawa handlowego. Istotną i znaczną objętościowo część monografii stanowi omówienie orzecznictwa sądowego w sprawach o wyłączenie wspólnika ze spółki z o.o., co pozwoliło na zweryfikowanie i rozwinięcie – w świetle praktyki stosowania prawa – proponowanych w doktrynie kierunków interpretacyjnych.

W ramach analizy orzecznictwa sądowego szczególną uwagę poświęcono wykładni przewidzianego w art. 266 § 1 KSH zwrotu „ważne przyczyny”. W literaturze prawniczej niejednokrotnie wskazuje się na szereg przyczyn, które mogą być na tyle istotne, aby stanowić podstawę wyłączenia wspólnika ze spółki z o.o. Wypowiedzi te charakteryzuje znaczny stopień ogólności. Tymczasem oceny ważnych przyczyn dokonuje każdorazowo sąd, w odniesieniu do konkretnego wspólnika, w sposób indywidualny, przy uwzględnieniu całokształtu stosunków w danej spółce oraz okoliczności faktycznych. Zachowanie wspólnika, które w danym stanie faktycznym może zostać uznane przez sąd za ważną przyczynę, w innych okolicznościach i w innej spółce może nie stanowić wystarczającej podstawy do wyłączenia wspólnika.

Na przewidzianą w Kodeksie spółek handlowych regulację prawną instytucji wyłączenia wspólnika ze spółki z o.o. składają się nie tylko przepisy o charakterze materialnoprawnym, lecz także procesowym. Tym samym konieczne jest omówienie zagadnień związanych z postępowaniem sądowym w sprawie o wyłączenie wspólnika. W postępowaniu tym art. 266–269 KSH mają charakter *lex specialis* w stosunku do przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. W rezultacie zawarte w monografii rozważania procesowe koncentrują się przede wszystkim na zagadnieniach zdeterminowanych regulacją Kodeksu spółek handlowych, czyli legitymacji procesowej, statusu prawnego wspólnika w toku procesu oraz postępowania w sprawie zabezpieczenia powództwa o wyłączenie wspólnika. Omówiony został również charakter wyroku orzekającego wyłączenie wspólnika oraz jego skutki prawne. Z uwagi na potrzebę utrzymania optymalnej związku i jasności tekstu nie przedstawiono szczegółowo tych elementów regulacji postępowania sądowego w sprawie o wyłączenie wspólnika, które nie różnią się od ogólnej procedury w sprawach cywilnych.

² Tak K. Kronenberger, Wyłączenie wspólnika ze spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w orzecznictwie sądów gospodarczych, TPP 2007, Nr 2, s. 78.

Monografia składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów merytorycznych oraz uwag końcowych i wniosków *de lege ferenda*.

W rozdziale I omówione zostały trzy zagadnienia teoretyczno-konstrukcyjne, które stanowią fundament dla rozważań szczegółowych, a mianowicie: pojęcie i znaczenie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, natura spółki z ograniczoną odpowiedzialnością oraz status prawny wspólnika spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. Wyeksponowany został również jej osobowo-kapitałowy charakter, który determinuje kształt i wykładnię przepisów o wyłączeniu wspólnika.

Rozdział II zawiera genezę instytucji wyłączenia wspólnika ze spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, która po raz pierwszy została unormowana w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Prawo o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością³. Zaprezentowane zostały również motywy przemawiające za wprowadzeniem omawianej konstrukcji do przepisów o spółce z o.o., a także jej znaczenie. Następnie przedstawiony został rys prawno-porównawczy instytucji wyłączenia wspólnika. Szczególną uwagę poświęcono prawodawstwom reprezentatywnym dla głównych rodzin prawa europejskiego: germańskiej (Niemcy), romańskiej (Francja), anglosaskiej (Anglia). Szerszą uwagę poświęcono również regulacji holenderskiej, którą uznaje się za rozwiązanie modelowe. Za odpowiednie tło dla podsumowania rozważań komparatystycznych uznano analizę regulacji wyłączenia wspólnika w przedstawionym przez Komisję Europejską projekcie statutu europejskiej spółki prywatnej (*societas privata europaea*). W dalszej części rozdziału przybliżona została argumentacja uzasadniająca postrzeganie instytucji wyłączenia wspólnika jako elementu osobowego w spółce kapitałowej. Na powyższym tle zarysowano podobieństwa i różnice pomiędzy instytucją wyłączenia wspólnika a przymusowym wykupem akcji akcjonariuszy mniejszościowych w spółce akcyjnej. Ponadto dokonano klasyfikacji prawa do wyłączenia wspólnika, charakteryzując je kolejno jako prawo: korporacyjne, istniejące z mocy ustawy, powszechne, związane z udziałem, bezwzględnie niepozbawialne oraz kolektywne

W rozdziale III szczegółowo omówiona została materialnoprawna przesłanka instytucji wyłączenia wspólnika, czyli ważne przyczyny. W tym celu przeprowadzono analizę orzecznictwa sądowego, w szczególności judykatury Sądu Najwyższego. Pozwoliło to na sformułowanie przykładowego katalogu przyczyn, które mogą stanowić podstawę wyłączenia wspólnika ze spółki z o.o. Opracowanie judykatury uzupełnione zostało poglądami doktryny. Postawiono również pytanie o dopuszczalność umownego określenia ważnych przyczyn. W rozdziale III niezbędne było również rozstrzygnięcie dylematu, czy dla wspólników spółki z o.o. alternatywnym do żądania wyłączenia wspólnika instrumentem może być tzw. sankcyjne umorzenie udziałów (art. 199 KSH). Wymagało to porównania obu instytucji oraz poddania krytycznej analizie przeważających w tej dziedzinie poglądów doktryny.

Rozdział IV dotyczy postępowania sądowego w sprawie o wyłączenie wspólnika ze spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. W jego ramach omówione zostały istotne

³ Dz.U. R.P. Nr 82, poz. 602.

zagadnienia procesowe, tj. tryb postępowania cywilnego, właściwość miejscowa i rzeczowa sądu, legitymacja czynna i bierna, współuczestnictwo konieczne i jednolite, a także status prawny współnika w toku procesu o wyłączenie. Analizie poddano także problematykę zabezpieczenia powództwa poprzez zawieszenie współnika w wykonywaniu jego praw udziałowych (art. 268 KSH).

Rozdział V koncentruje się na charakterze prawnym wyroku wyłączającego współnika ze spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. Szczególną uwagę poświęcono skutkom tego wyroku, które podzielono na trzy grupy: skutki wyłączenia w relacji wyłączony współnik a spółka, w relacji wyłączony współnik a przejmujący udziały oraz skutki wyłączenia dla spółki i jej pozostałych współników. W dalszej części rozdziału omówione zostało zagadnienie bezskuteczności wyroku wyłączającego współnika. Przeanalizowano także możliwość dochodzenia odszkodowania przez bezskutecznie wyłączonego współnika od pozywających go współników.

W rozdziale VI przedstawione zostały konstytucyjne uwarunkowania konstrukcji wyłączenia współnika ze spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. Przeprowadzono test proporcjonalności tej instytucji (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP), albowiem wyłączenie współnika stanowi ingerencję w jego konstytucyjnie chronione prawa majątkowe. W konsekwencji poddano ocenie, czy ustawodawca odpowiednio wyważył prawa – z jednej strony – wyłączonego współnika, a – z drugiej strony – spółki i pozostałych współników.

Powyższe rozważania pozwoliły na sformułowanie wniosków końcowych, uwag interpretacyjnych oraz postulatów *de lege ferenda* co do optymalnego kształtu normatywnego instytucji wyłączenia współnika ze spółki z o.o.

Monografia powstała na podstawie rozprawy doktorskiej obronionej w lutym 2016 r. w Instytucie Prawa Cywilnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. W tym miejscu pragnę serdecznie podziękować promotorowi rozprawy – prof. UW dr hab. *Katarzynie Bilewskiej* za życzliwość, motywację oraz cenne wskazówki, bez których praca nie mogłaby powstać. Wyrazy wdzięczności kieruje również do recenzentów rozprawy doktorskiej – prof. dr. hab. *Macieja Gutowskiego* oraz prof. UMK dr. hab. *Zbigniewa Kwaśniewskiego*, za wartościowe uwagi, które wpłynęły na ostateczny kształt opracowania.

Odrębne i szczególne podziękowania składam moim rodzicom oraz mojemu mężowi *Jakubowi* za wsparcie i pomoc, którą mi okazali w trudnym okresie intensywnej pracy naukowej.